

PÄRNU KAUBANDUSE SUURUS JA KOOSTIS XVII SAJ. LÖPUL

H. Piirimäe

Üldajaloo kateeder

XVII sajandil oli Pärnu suuruselt kolmandaks meresadamaks Eesti alal. Linna ajalugu ulatub tagasi XIII saj., mil Sauga jõe suudmes kujunes Saare-Lääne piiskopile alluv Vana-Pärnu ja Pärnu jõe suudmes ordule alluv Uus-Pärnu. Edaspidi arenes Uus-Pärnu üha kiiremini ning XVII saj. algul lakkas Vana-Pärnu eksisteerimast. Edaspidi mõeldi Pärnu all vaid Uus-Pärnut.

Keskaegsed linnad tekkisid tavaliselt nii käsitöö kui ka kaubanduse keskustena, kuid siiski on mõnede linnade ajaloos perioode, mil otsustavat osa nende majanduses etendab kaubandus.¹ Nii on ka Pärnu ajaloo juba rajamisest alates peamist osa etendanud kaubandus.² «Kaubandus toitib linna», kirjutab Pärnu kohta ka selle linna ajaloo üks varasemaid uurijaid R. Hausmann.³

Ometi on Pärnu kaubanduse ajalugu seni veel peaaegu täiesti uurimata. Väga üldsõnaline on see iseloomustus, mille annab C. Mettig Pärnu lühiajaloo.⁴ Pealegi on see tänapäeval juba äärmiselt vananenud, nagu ka R. Hausmanni ülalmainitud töö. Uusimaks uurimuseks Pärnu ajaloo ja sealhulgas ka kaubandusest on H. Laakmanni teos,⁵ kuid nagu nähtub juba pealkirjast, on

¹ В. В. Стоклицкая-Терешкович. Основные проблемы истории средневекового города X—XV веков. М., 1960, стр. 29.

² G. Koch. Das Bürgerbuch und die Bürgerschaft Pernau's im XVII, XVIII und XIX Jahrhundert. — Sitzungsberichte der Altertumforschenden Gesellschaft zu Pernau. VI Band. Pernau, 1911, lk. 70.

³ R. Hausmann. Beiträge zur Geschichte der Stadt Pernau im Mittelalter. — Sitzungsberichte der Altertumforschende Gesellschaft zu Pernau 1903—1905. IV Band. Pernau, 1906, lk. 46.

⁴ C. Mettig. Kurze Geschichte der Stadt Pernau (Livland). Pernau, 1901.

⁵ H. Laakmann. Geschichte der Stadt Pernau in der Deutsch-Ordenzeit (bis 1558). — Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ost-Mitteleuropas. Hrsg. vom Johann Gottfried Herder-Institut, Nr. 23, Marburg/Lahn, 1956, kaubandusest lk. 145—173.

selle raamatu ülemiseks kronoloogiliseks piiriks Liivi sõja algus a. 1558.

Kõige ulatuslikumad andmed Pärnu kaubandusest XVII saj. sisalduvad A. Soomi kaubandusajaloolistes uurimustes, mis muidugi ei taotlegi Pärnu kaubanduse terviklikku vaatlust. Monograafias «Rootsi poliitika Vene transiitkaubanduse suhtes üle Eesti linnade aastatel 1636—1656» vaadeldakse lühidalt Pärnu väljavaa- teid Vene kaubanduse laopaigana, laevade muretsemist ning pike- malt Pärnu—Tartu veetee küsimust.⁶ Sama autori seni uusimas monograafias «Balti teraviljakaubandus 17. sajandil»⁷ esitatakse Pärnu osas andmeid tollidest, võistlusest teiste linnadega laooiguse eest, vabast viljakaubandusest ja üldkäsitluse seas ka üksikutest teistest küsimustest, kuigi kõike väga lühidalt ja kokkusurutult. Nimetatud töös on ära toodud ka konkreetseid statistilised and- med vilja väljaveo suuruse kohta Pärnust 14 aastal ajavahemikus 1631—1682.⁸ Varem teraviljakaubandust käsitletud O. Liiv mär- gib oma monograafias kroonuvilja väljavedu Pärnust Rootsi ja Soome, kuid hindab viljakaubandust teiste maadega väikeseks.⁹ Arvulisi andmeid Pärnu väljaveo kohta O. Liiv aga ei esita.

Ka nõukogude ajalooteaduses pole Pärnu kaubandus kuni XVII saj. (incl.) olnud spetsiaalse uurimise objektiks.¹⁰ Erandiks on andmed Pärnu kaubanduse üldise arengutendentsi kohta tolli- tulude alusel, mis on esitatud käesoleva artikli autori käsitluses Baltimaade linnade kaubanduse arengutendentsi ja suuruse kohta XVII saj.¹¹

Seega on uurimistöö senise seisjuures andmed Pärnu kau- bandusest XVII saj. vägagi kasinad. Eriti kehtib see sajandi lõpu kohta pärast 1682. a., millega lõpevad ka A. Soomi andmed tera- vilja väljaveo kohta. Pole ka täiesti selge, milliseid kaupu Pärnust välja veeti. Üsna üldiselt märgitakse küll teravilja ja metsama- terjale. R. Hausmann lisab neile tõrva (Teer), tuha (Asche), mõel-

---

⁶ A. Soom. Die Politik Schwedens bezüglich des russischen Transithan- dels über die estnischen Städte in den Jahren 1636—1656. — Opetatud Eesti Seltsi Toimetused. XXXII. Tartu, 1940, lk. 72—73, 191, 233—236.

⁷ A. Soom. Der baltische Getreidehandel im 17. Jahrhundert. — Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, histo- riska serien 8. Stockholm—Göteborg—Uppsala—Lund, 1961, lk. 38, 77—79, 99, 168.

⁸ Samas, lk. 277.

⁹ O. Liiv. Die wirtschaftliche Lage des estnischen Gebietes am Aus- gang des XVII Jahrhunderts. I Allgemeiner Überblick, Getreideproduktion und Getreidehandel. Tartu, 1935, lk. 180.

¹⁰ XVIII saj. Pärnu kaubanduse käsitlust on oodata F. Sauksi valmivas monograafias.

¹¹ X. A. Пийримяэ. Тенденция развития и объем торговли при- балтийских городов в период шведского господства в XVII веке. — Скандинавский сборник, VIII. Таллин, 1964, стр. 99—115.

dud ilmselt küll potast (Potasche), lina, kanepi, mee ja loomarasva.¹² G. Koch loetleb aga: nahk, loomarasv, vili, vill, lina, lina-seeme ning märgib hoogsat metsakaubandust.¹³ H. Laakmann märgib peamiste kaupadena väljaveos metsamaterjale, lina ja vilja¹⁴ ning teiste kaupadena võid, loomarasva, loomanahku, vaha, humalaid, karusnahku, hülgerasva ja potast.¹⁵ Pole teada, kui palju neid kaubaartikleid välja veeti või milline oli nende osatähtsus väljaveos. Veelgi ebaselgem on pilt sisseveo osas.

Ometi on nende andmete väljaselgitamine väga oluline mitte ainult Pärnu linna ajaloo, vaid ka kogu XVII saj. Eesti linnade majandusliku arengu seisukohalt. Ainult kõigi tähtsamate sadamate kaubakäibe ja kaubanduse koostise väljaselgitamine statistiliste andmete alusel võimaldab teha suuremaid üldistusi kaubanduse arengu ning mõneti ka laiemate majandusajaloo probleemide osas.

Olulisemaks põhjuseks, miks Pärnu kaubandusajaloo uurimisel on nii vähe ära tehtud, on olnud ilmselt allikate vähesus XVII ja varasemate sajandite osas. Valdav enamus keskaegsetest arhiivimaterjalidest on hukkunud raekoja põlemisel a. 1524 ning väga lünklikud on ka XVI—XVII saj. materjalid.¹⁶ Tegelikult pole siiski kaugeltki mitte ammendavalt ära kasutatud kõiki olemasolevaid allikaid Pärnu varasema ajaloo, sealhulgas kaubandusajaloo alal. Nii on ENSV Riiklikus Ajaloo Keskarhiivis säilinud kaks Pärnu tolliraamatut XVII saj. lõpust. Neist 1684. a. tolliraamat asub fondis «Pärnu magistraat»,¹⁷ mille materjalid asusid kaua korraldamatult Pärnu Linna ja Rajooni Riiklikus Arhiivis ning olid seetõttu ka uurijatele raskesti kättesaadavad. Teine tolliraamat on pärit a. 1698 ning asub fondis «Liivimaa Rootsi-aegne kindralkuberner».¹⁸ Mõlemad tolliraamatud sisaldavad üksikasjalisi sissekandeid saabunud ja väljunud laevade kohta. On märgitud, kes oli laeva kipper, kust pärit, laeva suurus (mitte alati), kuhu suundub või kust saabunud ning seejärel esitatakse üksikute kaupmeeste poolt sisse- või väljaveetud kaubad, näidatakse võetud tollide suurus hõbetaalrites ja -öörides ning mõnede kaupade puhul ka nende väärtus.

¹² R. Hausmann. Op. cit., lk. 47—49.

¹³ G. Koch. Op. cit., lk. 70—71.

¹⁴ H. Laakmann. Op. cit., lk. 152. Lehekülj hiljem märgib ta tähtsaima väljaveoartiklina XIV saj. teravilja (sammas, lk. 153). Varem oli ta pidanud tähtsaimaks lina (Pärnumaa. Maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. Tartu, 1930, lk. 722).

¹⁵ Samas, lk. 151.

¹⁶ E. Tender. Pärnu Linnaarhiiv. — Arhiivinduse käsiraamat. II. Tartu, 1936.

¹⁷ ENSV RAKA, f. 1000, nim. 2, sü. 1395.

¹⁸ ENSV RAKA, f. 278, nim 1, sü. XXII-156.

Lisaks tolliraamatutele on säilinud Liivimaa kindralkubermanguvalitsusele esitatud kuuaruanded Pärnu saabunud ja väljaveetud kaupade kohta aastast 1683.¹⁹ Tolliraamatutega võrreldes on need andmed ülevaatlikumad ja kergemini kasutatavad, kuid nad ei võimalda jälgida, kuhu kaubad on veetud ja kust on Pärnu saabunud. Peale selle on võimalik kasutada Liivimaa kindralkubermanguvalitsuse arveraamatuid ja teisi dokumentaalseid materjale.

Arvestades ülalmärgitud uurimisülesannete ja dokumentaalsete materjalide olemasolu, on käesoleva artikli ülesandeks seatud kindlaks määrata Pärnu merekaubanduse koostis ja selle suurus üksikute kaubaartiklite kaupa XVII saj. lõpul (80.—90. aastad), kasutades selleks ENSV RAKA dokumentaalseid materjale. Kaubanduslike sidemete jälgimiseks on võimaluse korral näidatud ka, kuhu suunati Pärnust väljaveetud kaubad ja kust tulid Pärnu importkaubad.

Enne kui asuda otseselt nende ülesannete lahendamisele, tuleks lühidalt kindlaks määrata, millises olukorras oli Pärnu vaadeldaval perioodil.

XVII saj. lõpuks oli Pärnu läbi teinud sajanditepikkuse arengutee Baltikumi kaubalinnana, mis kuulus ka Hansa Liitu. Juba XIV saj. on läbi Pärnu toimunud teatud osa Hansa kaupmeeste transiitkaubandusest Venemaaga. Nii on 1346. a. lubatud Hansa kaupmeestel kasutada Novgorodi sõiduks Tallinna ja Pärnut.²⁰ Aegamööda kaotas Pärnu aga oma tähtsuse Hansa — Venemaa kaubanduses, kuid ta säilitas oma koha kui üks Liivimaa meresadamaid. H. Laakmanni määratluse järgi moodustasid ta tagamaa Burtnieki, Ruhja, Karksi, Viljandi, Paide, Rapla, Vigala ja Lihula koos kihelkondadega.²¹

Üsna oluliseks takistuseks Pärnu kaubanduse arengule oli asjaolu, et meri Pärnu sadamas oli madal, mille tõttu suured mere-laevad isegi tol ajal pidid peatuma reidil. Suureks õnnetuseks linnale olid ka suured tulekahjud, mis mitmel korral hävitasid linna peaaegu täielikult. Nii on Pärnu tulekahjud hävitanud linna 17. märtsil 1488, 8. mail 1513, 26. aug. 1524 ning 1533. a. (korduvad põlemised).²²

---

¹⁹ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1. sü. XXII-151.

²⁰ Pärnumaa (H. Sepa tekst), lk. 168; H. Laakmann. Op. cit., lk. 31.

²¹ H. Laakmann. Op. cit., lk. 146.

²² Samas, lk. 119—120, 124—125, 141.

Eriti traagiliseks kujunes Pärnu olukord XVII saj. algul Poola—Rootsi sõdade, nälja ja katku läbi. 1603. a. oli linnas vaid 10 elanikku.²³ 1619. a. oli nende arv kasvanud ka ainult 46-le.

Maa laastamise ja üldise vaesusega kaasnes kaubanduse seisak. 1624. a. ei saanud Pärnu kaubandusest tolli isegi 100 taalrit.²⁴ Järgneb pikem rahuperiood kuni Põhjasõjani (Vene—Rootsi sõda 1656—1658 (1661) Pärnut otseselt ei puudutanud), mille kestel otsitakse uusi võimalusi Pärnu kaubanduse arendamiseks. Eriti valusaks probleemiks oli Vene transiitkaubandus, mis oli aluseks Riia ja Narva kaubanduse õitsengule, kuid etendas olulist osa ka Tallinna kaubanduses. Kuna Pärnu oli sellest tulusast ja kasulikust kaubandusest kõrvale jäänud, peeti korduvalt plaane ühendustee rajamiseks Pärnu jõe ja Emajõe kaudu üle Peipsi järve Pihkvaga.²⁵ Kuigi sellest projektist oli peale Pärnu huvitatud ka Tartu ja mõned välismaa kaupmehed, ei tulnud süvendustöödest siiski midagi välja.

XVII sajandi lõpu Pärnu kaubanduse olukorra hindamisel tuleb kahtlemata arvesse võtta veel 1695.—97. a. nälja-aastaid, mis kohalikust tagamaast sõltuvale kaubalinnale pidid avaldama olulist mõju.

Millises seisundis oli Pärnu kaubandus XVII saj. lõpul? Kui suure ulatusega ta oli?

Kõige üldisemaks näitajaks kaubanduse ulatuse kohta on saanud ja väljunud laevade arv, millest nähtub ka kaubanduslike sidemete intensiivsus ühe või teise maa või kaubalinnaga. Nendele andmetele tuleb aga teha korrektiivse laevade erinevat suurst arvestades.

Andmed Pärnu saanud ja siit väljunud laevade arvu ning nende kogusuuruse kohta laevalastides on esitatud tabelis 1. Nagu sellest tabelist nähtub, on kõige elavam liiklus Pärnu ja Hiiumaa vahel, kuid seejuures pole tegemist tõeliste merelaevade, vaid pigem kaluripaadidega. Tavaliselt on nende suurus 1½—5 lasti, harvem 6—9 lasti ja lausa erandina esineb ka 18-lastine laev. Laevade arvu poolest on nii välja- kui ka sisseveos teisel kohal Madalmaad (valdavalt Amsterdam), kuhu suundunud ja kust saanud laevad on oma kogusuurusega vaieldamatult esikohal, moodustades lõviosa saanud ja väljunud laevalastidest.

²³ Pärnumaa, lk. 726.

²⁴ Samas, lk. 727.

²⁵ A. Soom Die Politik Schwedens, lk. 72, 235—237.

Pärnust väljunud ning sinna saabunud laevade arv ja suurus

Siht- või saabumiskoht	1684				1698			
	Väljunud		Saabunud		Väljunud		Saabunud	
	laevade arv	laste	laevade arv	laste	laevade arv	laste	laevade arv	laste
Stokholm	5	143	4	89+1 laev ²⁶	3	220	1	100
Kalmar	4	45+2 laeva	3	135	3	8	—	—
Karlskrona	—	—	—	—	2	30+1 laev	1	?
Göteborg	—	—	—	—	1	80	—	—
Visby	—	—	—	—	1	40	—	—
Vana-Karleby	1	5	1	5	—	—	—	—
Turu	—	—	—	—	1	60	1	60
Hangö	—	—	—	—	—	—	1	2
Riia	1 ²⁷	?	—	—	3	8	2	36 ⁴ / ₅
Liibavi	—	—	—	—	—	—	1	40
Narva	—	—	—	—	—	—	1	60
Kuressaare	5	19	6	20	2	38	1	30
Hiumaa	41	176 ³ / ₄	40	180 ³ / ₄	37	126	37	112 ¹ / ₄
Madalmaad	19	2064+3 laeva	18	2080+3 laeva	25	4705	25	4625
Lüübek	9	290	6	250+1 laev	2	120	3	150
Warnemünde	—	—	1	20	—	—	—	—
Kopenhagen	—	—	1	64	—	—	—	—
St. Martin	—	—	—	—	—	—	1	80
	82	2742 ³ / ₄ + +6 laeva	80	2843+5 laeva	76	5367+ +1 laev	75	5183 ⁴ / ₅ + +1 laev

²⁶ Mõnede laevade suurust pole tolliraamatuis näidatud ning neid pole arvestatud lastide üldarvus.

²⁷ Siirdub vaid Riiga talvituma. (ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-156, l. 29).

Lastide kogusumma poolest on 1684. a. teisel kohal Põhja-Saksa kaubalinn Lüübek, millele järgneb Rootsi pealinn Stockholm. 1698. a. on osad vahetunud. Kaubavahetus Lüübekiga on vähenenud ning tublisti on kasvanud väljavedu Rootsi linnadesse. Stockholmil kõrval on olnud Pärnul ilmselt kindlamad majanduslikud sidemed veel Kalmariga, kuna aga kaubavahetus Karlskrona, Göteborgi, Turu jt. Rootsi ning Soome linnadega on üsna juhuslikku laadi. Sama kehtib ka Eesti-, Liivi- ja Ingerimaa linnade kohta. On märkimisväärne, et vaadeldavatel aastatel puudub täielikult merekaubandus Tallinna ja Pärnu vahel. Asi on ilmselt selles, et tegemist oli suhteliselt lähedal asuvate võistlevate kaubalinnadega, kelle majanduslikud tagamaad andsid samu kaupu väljaveoks ning kes sisseveetavad kaubad hankisid vahetult enam-vähem samadest maadest ja linnadest. Muidugi võis kaubavahetus Tallinna ja Pärnu vahel toimuda teatud määral maatee kaudu. Nii märgitakse 1698. a. Pärnu tolliraamatus sisseveo osas Johan Friedrich Balzeri saabumist 11. märtsil 92 naela tubakaga.²⁸ Üsna juhuslik on ka laevaliiklus ühelt poolt Pärnu ja teiselt poolt Riia ning Narva vahel, kuigi ka Riiaga võis toimuda teatud kaubavahetus maad mööda. Nii on 1698. a. augustis saabunud sealt Pärnu laadale kaupmehed Johan Peter Frey, Hans Nilkrans ja Berend Bartels, kes on toonud müügile nn. kraamkaupa kokku 340 riigitaalri eest.²² Sisekaubanduses toimub regulaarne laevaliiklus Pärnu ja Kuressaare vahel.

Nõrgad on Pärnu kaubanduslikud sidemed Taani ja Prantsusmaaga, kuigi nende sidemete olemasolu märgib ühe laeva saabumine Kopenhaagenist 1684. a. ja ühe Prantsuse päritoluga laeva Pärnu jõudmine 1698. a.

Kuigi kahe aasta andmete alusel on raske esitada mingeid näitajaid kaubanduse dünaamika kohta, võib siiski konstateerida, et laevade koguarv võrreldava ajavahemiku jooksul ei ole suurenenud. Küll on aga kasvanud laevade suurus, mille tõttu nii saabunud kui ka väljunud laevade lastide kogusumma on tunduvalt tõusnud.

Kaubanduse dünaamika selgitamiseks kasutame andmeid tollitulude kohta XVII saj. 80.—90. aastatest. Kasutades suurima

²⁸ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-156, l. 1.

²⁹ Samas, l. 15.

meretolli — litsendi³⁰ andmeid Liivimaa kindralkubermanguvalitsuse pearaamatutest, saame tabeli 2.

Tabel 2

Sissetulekud litsendist Pärnus

Aastad	Höbetaalrid ³¹
1680	6.296
1681	7.290
1682	9.753
1683	8.079
1684	8.856
1685	5.269
1687	10.333
1688	12.880
1691	5.202
1692	6.271
1693	8.219
1694	6.779
1696	6.177
1698	7.458

³⁰ Alates 1629. a. oli litsent (Ordinarie Licent) tähtsaimaks meretolliks Baltimaade sadamates. Kõrvuti sellega võeti laevadelt veel portoriumiraha ja tolli, mida tähistati terminiga «Ungeld». Riias märgiti viimase mõistega rea väikeste tollide kogusust: lasti-, sõudjate, ankru-, masti-, kirjutaja- ja pitsiraha, millele hiljem lisandusid veel 1644. a. tuletorniraha, 1656. a. vaesteraha ja uus tuletorniraha, 1668. a. admiraliteedi-, vaeste- ja merekohturaha, 1680. a. uus lastiraha ja 1694. a. konvoiraha (A. Soom. Der baltische Getreidehandel. ., lk. 76). 1698. a. Pärnu tolliraamatus on nimetust «litsent» kasutatud ka üldnimetusena tollidele: Ungelder, tuletorniraha (Feuergeld), vaesteraha, admiraliteediraha, lastiraha, merekohturaha ja konvoiraha. Ilmselt laiemas mõistes on seda kasutatud ka kindralkubermanguvalitsuse pearaamatutes, sest Litsendikoda tegeles ka teiste väiksemate maksete sissenõudmisega (eraldi oli Portooriumikassa). Seevastu Litsendikoja arvetes esinevad nad kõik eraldi ja litsendi all mõeldakse seal tollimaksu kitsamas mõttes (Ordinarie Licent). Sellistena on litsendi andmeid kasutatud artiklis: X. A. П и й р и м я э. Тенденция развития и объем. ., lk. 109). Tingituna litsendi kitsamast või laiemast tõlgendamisest esineb eri allikates erinevusi ühe ja sama aasta litsendi suuruses. Seetõttu on dünaamika jälgimisel tabelis 2 kasutatud ainult üht allikate liiki. — Kindralkubermanguvalitsuse pearaamatuid (ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-47, XXII-49, XXII-60). Erandina on lisatud 1698. a. andmed tolliraamatu alusel.

³¹ 1 höbetaaler = ½ riigitaalrit.

Nagu nähtub sellest tabelist, puudus Pärnu kaubanduses XVII saj. 80.—90. aastatel kindel tõusutendents. Suurima ulatusega oli kaubakäive 80. aastate teisel poolel, kuna aga perioodi lõpul on see umbes niisama suur kui 80. aastate algul.

Võrreldes käesolevas artiklis lähemalt vaadeldud aastaid 1683. 1684 ja 1698 Pärnu kaubanduse üldise arengutasemega XVII saj. 80.—90. aastail, näeme, et kaks esimest iseloomustavad enam-vähem keskmist taset. 1698. aasta on mõnevõrra alla keskmise,³² kuigi laevaliiklus Pärnus oli vaadeldaval aastal intensiivistunud.

Kaubanduse ulatuse ja koostise lähemaks ning täpsemaks käsitluseks on aga vaja vaadelda eraldi välja- ja sissevedu tähtsamate eksport- ning importartiklite kaupa.

*

Väljavedu. Nagu nähtub tolliraamatutest, ei ole Pärnu väljavedu kuigi rikas oma sortimendi poolest. Ta koosneb kohalikest põllumajanduse ja metsanduse saadustest. Tolle aja põllumajanduses domineeris kõigi turustatavate saaduste seas vili, mille väljavedu Pärnust näitab tabel 3.³³

Nagu nähtub esitatud tabelist, on vilja väljavedu Pärnust vaadeldavate aastate jooksul tunduvalt vähenenud. Kuna aga tegemist on üksikute eraldi seisvate aastatega, ei tähenda see veel üldist tendentsi. On selge, et vilja väljavedu sõltus eeskätt saagikusest, mille kõikumus on olnud ilmselt väga suur. Sajandi lõppu tähistava 1698. a. suhteliselt väike väljavedu kõneleb aga kahtlemata sellest, et maa polnud veel toibunud 1695.—1697. a. katastroofilistest ikaldustest ja suurest näljast.

Vilja väljavedu Pärnust

Tabel 3

Vilja liik	Sihtkoht	1683		1684		1698	
		säli- tist	tünd- rit	säli- tist	tünd- rit	säli- tist	tünd- rit
Rukis	Stokholm	?	?	76	15	1	2
	Kalmar	?	?	158	16	—	—
	Göteborg	?	?	—	—	98	21
	Karlskrona	?	?	—	—	27	12
	Visby	?	?	—	—	34	—

³² Seejuures on võimalik, et tingituna erinevat liiki allikatest on 1698. a. näitajad veel mõnevõrra suuremad. Nimelt on 1698. a. tolliramaatus näidatud kogu sissetulek litsendist, kuna aga eelmiste aastate arveraamatuis võib olla tegemist puhastuluga.

³³ Tabeli koostamisel on viljatüüpidid ümber arvestatud sälitisteks vahekorras: 1 sälitis = 24 tündrit ja vakad sälitisteks Pärnus kasutatud vahekorras: 1 sälitis = 60 vakka.

Vilja liik	Sihtkoht	1683		1684		1698	
		säli- tist	tünd- rit	säli- tist	tünd- rit	säli- tist	tünd- rit
Oder	Riia	?	?	—	—	—	5
	Hiiumaa	?	?	12	2	20	19
	Madalmaad	?	?	37	5	12	3
	Lüübek	?	?	42	10	25	12
	Kokku rukis	625	8	327	—	220	—
	Stokholm	?	?	—	—	178	12
	Kalmar	?	?	47	12	—	—
	Göteborg	?	?	—	—	—	3
	Amsterdam	?	?	172	—	—	—
	Kokku oder	195	—	219	12	178	15
Kaer	Stokholm	?	?	5	—	62	20
	Madalmaad	?	?	11	—	—	—
	Lüübek	?	?	15	—	—	—
	Kokku kaer	9	2	31	—	62	20
Linnased	Stokholm	?	?	62	17	—	—
	Kokku linnased	19	2	62	17	—	—
Nisu	Kokku	1	—	—	—	—	—
Lina- ja ka- nepiseeme	Göteborg	?	?	—	—	—	12
	Karlskrona	?	?	—	—	—	6
	Madalmaad	?	?	—	15	—	—
	Lüübek	?	?	18	1	10	23
	Kokku lina- ja kanepiseem- ned	7	4	18	16	11	17
Herned	Stokholm	?	?	1	—	—	—
	Kokku herned	—	7	1	—	—	—
Jahu	Stokholm	?	?	4	22	—	—
	Lüübek	?	?	—	1	—	2
	Kokku jahu	4	15	4	23	—	2
Kruubid ja tangud	Stokholm	?	?	1	11	—	—
	Kokku kruubid ja tangud	—	11	1	11	—	—
Kokku		861	1	666	7	473	6

Tabelist nähtub, et valdava osa väljaveetavast viljast moodustas rukis, mille osas väljaveo vähenemine on ka kõige suurem. Suured kõikumised on selles osas esinenud ka eelnevatel aastatel. Nagu selgub A. Soomi poolt esitatud andmetest, on suurim kogus rukist (aastatest, mille kohta on andmeid) Pärnust välja veetud 1965. a. — 1122 sälitist.³⁴ Võrreldes 1683. a. andmetega oli ka sellele eelnenud aastal rukki väljavedu veel vägagi suur — 984 sälitist. 1670. aastatel toimus aga ulatuslik langus: 1670. a. — 674, 1671. a. — 502, 1676. a. — 367, 1677. a. — 241 sälitist.³⁵ Väga suured kõikumised esinesid ka Riia, Tallinna, Narva, Kuressaare ja Haapsalu väljaveos.³⁶

Teisel kohal Pärnust väljaveetud vilja seas on oder³⁷, mille väljaveos on kõikumised säilinud tolliraamatute andmeil väiksemad. Väiksemates kogustes on välja veetud kaera, kusjuures on märgatav teatud tõus vaadeldava kolme aasta jooksul. Väga väikestes kogustes on välja veetud lina- ja kanepiseemneid, herneid, jahu ning kruupe ja tangusid. Veel enam kehtib see nisu kohta, mida on viidud ainult 1 sälitis 1683. a. ja 1 vakk 1684. a. Vana-Karlebyse.

Sihtkohtadest olid vilja väljaveo suuruse poolest esikohal Rootsi linnad, kuhu 1684. a. veeti 54⁰/₁₀₀ (kaasa arvatud väiksemad kogused jahu ja tangusid) ning 1698. a. koguni 85⁰/₁₀₀ viljast. Viimasel juhul tuleb silmas pidada, et Rootsi osatähtsuse tõus on ainult osalt toimunud väljaveo tegeliku suurenemise näol (eriti odra osas). Olulisem on väljaveo vähenemine Madalmaadesse. On ilmne, et kohalik põllumajandus polnud veel täielikult üle saanud eelmiste aastate ikaldustest. Samal ajal Skandinaavias uuesti korundunud ikaldus sundis forsseerima vilja väljavedu Rootsi. Järgnevad Euroopa viljaturu keskuseks olnud Amsterdam ja Põhja-Saksa linn Lüübek. Kohaliku tähtsusega oli väiksemate viljakoguste viimine Hiiumaale.

Teistest põllumajandussaadustest järgnevad viljale lina, mille osatähtsus Pärnu väljaveos on kuni XIX saj. aja jooksul kasvanud,³⁸ ja kanep. Nende väljavedu Pärnust näitab tabel 4.

---

³⁴ A. Soom. Der baltische Getreidehandel, lk. 277.

³⁵ Samas.

³⁶ Samas, lk. 273—277.

³⁷ Rukis ja selle kõrval oder on olnud kõige tähtsamateks kaupadeks ka XVI saj. väljaveos (H. L a a k m a n n. Op. cit., lk. 153).

³⁸ Samas, lk. 152.

Lina ja kanepi väljavedu Pärnust (laevanaelades³⁹ ja leisikates)

	Sihtkoht	1683		1684		1698	
		laevanaela	leisikat	laevanaela	leisikat	laevanaela	leisikat
Lina	Stokholm	?	?	11	5	—	—
	Kalmar	?	?	8	10	—	—
	Visby	?	?	—	—	2	2
	Madalmaad	?	?	37	5	12	3
	Lüübek	?	?	42	10	25	12
	Kokku lina	77	9	89	10	39	17
Kanep	Stokholm	?	?	3	19	—	—
	Madalmaad	?	?	1	—	7	16
	Lüübek	?	?	10	6	—	—
	Kokku kanep	5	19	15	5	7	16
	Kokku lina ja kanep	83	8	104	15	47	13

Nagu nähtub sellest tabelist, ei ole Pärnust väljaveetud lina ja kanepi kogused kuigi suured, eriti kui võrrelda neid väljaveoga Riiast ja Narvast. Nii näiteks on iga-aastane keskmine väljavedu Riiast aastatel 1692—1699 olnud 5959 laevanaela Leedu lina ja 6345 laevanaela Liivimaa lina, seega kokku 12 304 laevanaela, ning erinevas puhtuse astmes olevaid kanepiliike 67 827 laevanaela (sellest 61 743 laevanaela puhast kanepit).⁴⁰ Narvast on a. 1696 välja veetud 17 677 laevanaela 12¹/₄ leisikat lina ja kanepit.⁴¹ Põhjuseks on asjaolu, et Riia ja Narva turustasid suurel hulgal ka kaugemalt (Venemaalt, Riiga ka Leedust) juurde veetud kaupu, kuna aga Pärnul tuli piirduda oma kohaliku tagamaaga.

Lina ja kanepi väljaveo sihtkohtadest oli esikohal Lüübek, kellest ainult veidi jäid maha Madalmaad.⁴² Tegemist oli tähtsate

³⁹ 1 laevanael (S) = 20 leisikat (L).

⁴⁰ G. Jensch. Der Handel Rigas im 17. Jahrhundert. Ein Beitrag zur livländischen Wirtschaftsgeschichte in schwedischer Zeit. — Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. Herausgeben v. d. Gesellschaft f. Geschichte u. Altertumskunde zu Riga. 24. Band. 2. Heft, lk. 133.

⁴¹ Vt. lähemalt X. A. Пийрияэ. Состав, объем и распределение русского вывоза в 1661—1700 гг. через шведские владения в Прибалтике на примере торговли г. Нарвы. — Скандинавский сборник, V Таллин, 1962, стр. 47.

⁴² Väljavedu Madalmaadesse langeb põhiliselt kokku väljaveoga Põhja-Madalmaade kõige tähtsamasse kaubanduskeskusesse Amsterdami. Lina ja kanepi suhtes on ainsaks kõrvalekaldumiseks 1 laevanaela lina ja 1 laevanaela kanepi vedu Pärnust Hinlopnisse 1684. a.

kaubandus- ja laevanduskeskustega, kus vajati suurel hulgal lina ja kanepit, eeskätt purjede ja köite valmistamiseks. Peale Lüübeki ja Amsterdami veeti Pärnust lina ja kanepit Rootsi, kuid tunduvalt väiksemates kogustes.

Kohaliku põllumajandusega on tihedalt seotud ka nahkade väljavedu Pärnust, mida näitab tabel 5.

Tabel 5

Nahkade väljavedu Pärnust (tükkides)⁴³

Naha liik	Sihtkoht	1683	1684	1698
Härjanahad	Lüübek	?	100	694
	Teadmata	20	—	694
Lehmanahad	Lüübek	?	30	383
	Amsterdam	?	—	60
	Kokku	58	30	443
Vasikanahad	Lüübek	—	—	1390
Kuivatatud nahad	Lüübek	—	—	20
Pargitud nahad	Stokholm	—	3	—
Siku- ja kitsenahad	Lüübek	?	880	27
Põdranahad (Elend Häute)	Teadmata	1070	—	—
	Amsterdam	—	5	4
Kokku nahad		1148	1018	2578

Nagu selgub esitatud tabelist, on Pärnust välja veetud just koduloomade nahku. Erandiks on üksikud põdranahad. On märkimisväärne, et Pärnu väljaveos puudusid täielikult karusnahad. Ilmselt ei ole jahindusel XVII saj. lõpul enam kuigi olulist kohta teiste elatisalade seas. Kuigi metsloomade küttimine muidugi jätkus, toimus see põhiliselt oma tarbeks, mitte aga ekspordiks.

Nahkade väljaveo sihtkohaks oli põhiliselt Lüübek. Selle kõrval on mõned nahad viidud Amsterdami. Väljavedu Rootsi on olnud ilmselt juhuslikku laadi (3 pargitud nahka Stokholmi 1684. a.).

Teisi loomakasvatussaadusi on Pärnust välja veetud väiksemates juhuslikes kogustes. Nii veeti loomarasva välja 1683. a. 9 leisikat, 1684. a. — 6 leisikat Stokholmi ja 1698. a. 39¹/₂ leisikat Amsterdami. Liha puhul tehakse tolliraamatutes vahet peki, soo-

⁴³ Tolliraamatuis esinevad nahad dekkerites ja tükkides. 1 dekker = 10 tükki (nahka).

laliha, kuivatatud liha ja sinkide vahel. Pekki on 1683. a. välja veetud 2¹/₂ laevanaela ja 1684. a. 3 laevanaela 16 leisikat, soolaliha 1684. a. 1 tünder Stokholmi ja 1698. a. 3 tündrit Lüübekisse, kuivatatud liha 1683. a. 20 leisikat, 1684. a. 3 laevanaela 1 leiskas Stokholmi ning 1698. a. — 3 laevanaela 11 leisikat Stokholmi ja 2 laevanaela Amsterdami. Üksikute tündrite ja püttide kaupa on välja veetud ka võid.

Muudest toiduainetest on väga piiratud kogustes välja viidud soolakala (1683. a. näiteks ainult 1³/₄ tündrit), silku jm. Osalt võivad sellised väikesed kogused olla määratud koguni laevameeskonna toidutagavaradeks, kuigi laeva tavalisi toiduaineid pole ilmselt tollitud.

G. Kochi poolt Pärnu väljaveos esikohal märgitud vaha esineb tegelikult ainult 6 leisika näol 1683. a.

Põllumajandussaaduste kõrval on teisel kohal Pärnu väljaveos metsamaterjalid, mida XVII saj. lõpul vajati juba suurel hulgal metsavaesteks muutunud Lääne-Euroopa maades, eriti Madalmaades. Juba 1652. a. on andmeid metsamaterjalide väljaveo kohta Pärnust Amsterdami,⁴⁴ kuid XVII saj. lõpul oli metsamaterjalidel juba üsna oluline koht Pärnu ekspordis. Metsamaterjalide väljavedu Pärnust sajandi 80.—90. aastatel näitab tabel 6.

Nagu nähtub esitatud tabelist, puudusid Pärnu väljaveos mastid, pükspriidid e. laeva ninapalgid ja teised laevaehitusmaterjalid, mis esinesid suurel hulgal Narva väljaveos. Erandiks on ainult tekipalgid, mis esinesid 1698. a. väljaveos. Mastide osas arvab A. Soom, et Pärnu ümbrusest polnud saada küllalt suuri mastipuid.⁴⁵

Metsamaterjalide väljavedu Pärnust

Tabel 6

Materjalid	Sihtkoht	1683	1684	1698
Palgid (tükki)	Madalmaad	611	755	2732
	Lüübek		—	15
Saared „	Madalmaad	1659	1320	4590
Kuused „	Madalmaad	20	—	—
Poolikud kuusepalgid (tükki)	Madalmaad	—	—	905
Kuusest tekipalgid (tükki)	Madalmaad	—	—	3762
Haavad (tükki)	Madalmaad	390	205	715

⁴⁴ A. Soom. Narva metsakaubandus ja metsatööstus XVII saj. lõpul. — «Ajalooline Ajakiri», 1940, nr. 2, lk. 58.

⁴⁵ Samas, lk. 58.

Materjalid	Sihtkoht	1683	1684	1698
Poomid (Spiren) (tükki)	Madalmaad Lüübek	437	275 —	721 20
«Pumpen» (tükki)	Madalmaad	811	169	1030
Vintsi puud (Handspoken) (tükki)	Lüübek ?	40	40 —	—
Latid (tükki)	Madalmaad Lüübek	131056 —	120420 —	190024 250
	Kuressaare	—	200	—
Saareklotsid (tükki)	Madalmaad	—	160	—
Küttepuud (sülda)	Madalmaad Lüübek	384	545 —	573 4
	Riia	—	—	4 ^{1/2}
	Kuressaare	—	—	4
Koguväärtus (riigitaalrites)		5650	3580	6786

Iseloomulik Pärnu väljaveole on ka see asjaolu, et puudusid saetud metsamaterjalid, mis näitab ilmselt saeveskite puudumist Pärnus. Peamise osa metsamaterjalidest moodustavad palgid ja latid. Neist esimesed on enamasti 6-süllased, kuid nende kõrval esineb ka 5-süllaseid ja väiksemal hulgal 4-süllaseid palke. Latide seas moodustavad valdava osa nn. tavalised latid (Ordinarie Latten), mille all tuleb ilmselt mõelda töötlemata ja mõõtmata pikkuses latte. Peale selle on veel 6-süllased latid, 5-süllased latid, nn. «Toplatten» ja väiksemal hulgal 1968. a. ka 3—4-süllaseid latte.

Torkab silma, et osa metsamaterjali on veetud välja ka terve puudena, ilma palkideks saagimata. Kuuskede kohta märgitakse sel juhul pikkuseks 8—9 sülda.

Lühemamöödulistest puudest esinevad poomid, «Handspoken» (vintside pööramiseks tarvitatud lühikesed puud), nn. «Pumpen» ja saarepuust klotsid. Ka on välja veetud küttepuud.

On märkimisväärne, et Pärnu väljaveos puuduvad metsamaterjalide põletamisel saadavad tõrv ja pigi, mida vajati eeskätt laevade ja köite tõrvamiseks. Samuti puudub väljaveos potas. Ilmselt on tegemist teatud üldise tendentsiga Baltimaade kaubanduse arengus. Nimelt on Narvast tõrva, pigi ja potast veetud suurtes kogustes välja XVII saj. 60.—70. aastail, 80. aastail toimub

aga järsk langus.⁴⁶ 1696. a. Narva tolliraamatu andmeil puudus täielikult potase, tõrva ja pigi väljavedu Amsterdami ning 3 tündri tõrva viimine Lüübekisse on puht juhulik.⁴⁷

Sihtkohaks Pärnu metsamaterjalide väljaveos olid peaaegu täielikult Madalmaad, kus peamiseks sihtsadamaks oli Amsterdam. Selle kõrval teatud kogused puumaterjali viidi ka Hinloopenisse. Sajandi lõppu tähistaval 1698. a. esineb Madalmaade kõrval ka Lüübek, kuid viimase osatähtsus kogu väljaveos pole siiski kuigi suur. 6786 riigitaalri suurusest metsamaterjalide koguväärtusest sellel aastal on Lüübekisse veetud metsamaterjalide väärtus olnud vaid 26 riigitaalrit Madalmaade 6760 riigitaalri vastu.

On ilmne, et metsamaterjalid on olnud kõige mahukamaks kaubaks Pärnu väljaveos. Milline on aga ühe või teise kaubaliigi osatähtsus väärtuse järgi? Vastuse sellele küsimusele annavad kokkuvõtted 1683. a. tollimaterjalide alusel.

Eri kaupade osatähtsus Pärnu väljaveos 1683. a.

Tabel 7

Kaubad	Väärtus riigitaalrites	%
Vili (incl. linaseeme)	15517	68,4
Lina ja kanep	625	2,8
Nahad	669	2,9
Metsamaterjalid	5650	24,9
Muud	225	1,0
Kokku	22686	100,0

Nagu selgub esitatud tabelist, oli kõige tähtsamaks kaubaks Pärnu väljaveos vili. Teisel kohal on metsamaterjalid, mis moodustavad $\frac{1}{4}$ väljaveost, kuna aga teiste kaupade osatähtsus on võrdlemisi tagasihoidlik. Nagu võib järeldada tabelitest 2—6, on sajandi lõpuks toimunud nende kaupade osatähtsuses ilmselt teatud muudatused seoses sellega, et vähenes vilja väljavedu ning suurenes metsamaterjalide ja nahkade eksport. Seejuures on küll võimalik, et tingituna eelnevast ikaldusest ei ole 1698. a. väljaveo koostis tüüpiline sajandi lõpule. Kuna aga ikaldusaastaid oli mitu, on siiski ilmne teiste kaupade osatähtsuse kasv vähemalt 90. aastate teisel poolel.

Esitatud arvud näitavad, et kõik senised kujutlused Pärnu väljaveo koostisest olid ainult umbkaudu tehtud oletused.

⁴⁶ A. Soom. Narva metsakaubandus. , lk. 59—60.

⁴⁷ Samas, lk. 62. Vt. ka X. A. П и й р и м я з. Состав, объем и распределение , стр. 73.

Sissevedu. Võrreldes väljaveoga oli sissevedu Pärnusse väga kirev kaubaliikide poolest. Veeti sisse väga mitmesuguseid laiatarbe- ja luksuskaupu, kuigi piiratud kogustes. Kuna sisseveetud kaupu oli väga palju, kuid sissevedu toimus väga väikestes kogustes, ei saa järgnev ülevaade olla ammendav

Kõige hädavajalikumaks kaubaks, mida tuli sisse vedada Lääne-Euroopast, oli tolle aja tingimustes sool. Seetõttu oli ka just sool XVI saj. kõige kogukamaks kaubaks Pärnu sisseveos.⁴⁸ Soola sissevedu Pärnusse XVII saj. lõpul näitab tabel 8.

Tabel 8
Soola sissevedu Pärnusse (tündrites)⁴⁹

Kust toodud	1683	1684	1698
Madalmaadest	?	433	683
Lüübekist	?	733	1250 ^{1/2}
Prantsusmaalt	?	—	1297
Riiast ja Liibavist	?	—	500 ^{1/2}
Kokku	1717 ^{1/2}	1166	3731

Nagu nähtub sellest tabelist, oli soola sisseveos üsna olulisi kõikumisi. Ilmne on aga soola sisseveo kasv sajandi lõpul 80. aastate kogustega võrreldes. Sadamate seas, kust veeti soola Pärnu, oli 1684. a. esikohal Lüübek. Ka 1698. a. oli soola sissevedu Lüübekist tunduvalt kasvanud, kuid siiski ületas selle soolalaadung, mis saabus Prantsusmaalt. Lüübekile järgneb lähtekohana Amsterdam. 1698. a. on teatud kogus soola saabunud Lääne-Euroopast Pärnu ka Riia ja Liibavi kaudu. Tegelikult on muidugi selge, et ka Lüübek ja Amsterdam olid ainult vaheltkauplejateks ühelt poolt Prantsusmaa ja Pürenee poolsaare maade ning teiselt poolt Baltimaade vahel.

Osalt võimaldavad Pärnu tolliraamatud kindlaks teha ka saabunud soola päritolu, kuna enamikul juhtudel tehakse vahet Hispaania, Prantsuse ja Lüneburgi soola vahel (juhuslikult ka Šoti). Seejuures tuleb arvestada, et Hispaania soolaks nimetati ka seda soola, mis tegelikult toodi Portugalist. Peamiseks «soola sada-

⁴⁸ H. L a a k m a n n. Op. cit., lk. 154.

⁴⁹ Sälitised on ümber arvestatud vahekorras: 1 sälitis (last) soola (laevas) = 18 tündrile. Selline suhtarv oli kehtiv Prantsuse ja Hispaania soola suhtes, kuna aga Lüneburgi soola puhul 1 sälitis = 12 tündrit. Pärnu tolliraamatutes esineb Lüneburgi sool aga ainult tündrites.

maks» oli seal Setubal (allikais tavaliselt St. Hubes või St. Ybes),⁵⁰ millega Narval on olnud ka otsesed kaubanduslikud sidemed.⁵¹

Pärnusse imporditud soola päritolu näitab järgmine tabel.

Tabel 9

Pärnusse sisseveetud soola (tündrites) päritolu

	1683	1684	1698
Hispaania sool	2123	1651 ¹ / ₂	1044
Prantsuse sool	1601	64	—
Lüneburgi sool	3	2	2
Soti sool	4	—	—
Päritolu teadmata	—	—	120
Kokku	1717 ¹ / ₂	1166	3731

Nagu esitatud tabelist nähtub, on valdav enamuse sisseveetud soolakogusest pärit Pürenee poolsaarelt. Sajandi lõpul kasvas tunduvalt Prantsuse soola osatähtsus, kuna aga Lüneburgi sool esineb paari tündri kaupa. On ilmne, et viimast veeti sisse ainult parema kvaliteedi tõttu.

Välismaalt sisseveetavate kaupade seas olid regulaarselt ka alkohoolsed joogid. Nende sissevedu Pärnusse näitab tabel 10.

Alkohoolsete jookide sissevedu Pärnu (toopides)

Tabel 10

Joogi liik	Kust toodud	1683	1684	1698
Veinid	Madalmaadest	?	4530	450
	Lüübekist	?	6195	4470
	Prantsusmaalt	?	—	2070
Kokku		11385	10725	8990

⁵⁰ A. Soom. Der baltische Getreidehandel, lk. 321.

⁵¹ Vt. lähemalt X. A. Пийримяэ. Торговые отношения России со Швецией и другими странами Европы по материалам нарвского ввоза в 1661—1700 гг. — Скандинавский сборник, VII. Таллин, 1963, стр. 66—67.

⁵² Et alkohoolsed joogid esinevad tolliraamatutes paljudes eri mõõtühikutes, on nad tabeli koostamisel arvestatud ümber toopideks (1 riia toop = 1,32 liitrit). Enamasti on aluseks J. Zemzarise poolt antud suhtarvud: 1 piip e. boot = 360 toopi, 1 oksaam (oxhoft) = 180 toopi, 1 aam 120 toopi (Я. К. Земзарис. Метрология Латвии в период феодальной раздробленности и развития феодализма (XIII—XVI вв.). — Проблемы источниковедения, IV. М., 1955, стр. 206.)

1 fass ehk vaat = 115 toopi, 1 tünder = 92 toopi (samas, lk. 203). Teiste mõõtude ümberarvestamisel on kasutatud järgmisi suhtarve: 1 ankur (Ancker) = 30 toopi, 1 sälitis (last) = 12 fassi = 15 tündrit = 1380 toopi.

Joogi liik	Kust toodud	1683	1684	1698
Viin	Lüübekist	—	300	75
	Madalmaadest	—	30	—
	Kokku	—	330	75
Konjak	Madalmaadest	?	362	30
	Lüübekist	?	—	450
	Prantsusmaalt	?	—	1800
	Kokku	1020	362	2280
Veiniäädikas	Madalmaadest	?	540	—
	Prantsusmaalt	?	—	180
	Lüübekist	?	540	—
	Kokku	195	1080	180
Mumm	Lüübekist	—	180	—
Õlu	Lüübekist	518	—	575
	Lüübekist	8984	9758	10034

Nagu nähtub sellest tabelist, veeti kõige suuremates kogustes sisse õlut, mida tol ajal kasutati ohtralt toidu juurde. Sadamaks, kust toimus õlle sissevedu Pärnu, oli Lüübek.

Peaaegu niisama suurtes kogustes kui õlut on Pärnu sisse veetud ka veine. Sortimendist esinevad tolliraamatuis prantsuse vein, hispaania vein, reinvein, bordoo vein, punane vein, valge vein, danjoni vein, sekt, alicante vein («Allekant»), muskaat ja Hochlandi vein. Osa nendest kattub omavahel, kuna liigitamisel on arvestatud ühelt poolt päritolu (maa või linn), teiselt poolt värvust.

Kangematest jookidest esinevad sisseveeos viin ja konjak (Fransch Brantwein). Samuti arvestati alkohoolsete jookide hulka veiniäädikas.⁵³

Võrreldes alkohoolsete jookide sisseveoga Narva⁵⁴ oli sissevedu Pärnu tunduvalt väiksem. See seletub osalt sellega, et Narva toodud jookidest läks osa transiitkaubanduse korras Venemaale.⁵⁵ Selle kõrval on aga vast veelgi olulisem linna elanikkonna väiksem arv ja majandusliku tagamaa piiratus. Pealegi tuleb arvestada asjaolu, et sisseveetud kallite alkohoolsete jookide tarbija-

⁵³ On huvitav märkida, et veinide alla on 1683. a. tolliaruannetes liigitatud ka destilleeritud vesi, mida aga tabel 10 koostamisel ei ole arvestatud.

⁵⁴ Vt. X. А. Пийримязя. Торговые отношения России. ., стр. 76.

⁵⁵ Samas, lk. 78.

teks olid peamiselt jõukas linnakodanikkond ja feodaalid ning osalt ka kohalik garnison.

Seoses tubakasuitsetamise kiire levikuga on XVII saj. järsult kasvanud ka tubaka sissevedu. Selle kaubaartikli sissevedu Pärnu näitab tabel 11.

Tabel 11

Tubaka sissevedu Pärnu (naelades)

Kust toodud	1683	1684	1698
Prantsusmaalt	?	2058	11001
Madalmaadest	?	5120 + 2 fassi + 1 tün- der + 15 riigitaalri eest ⁵⁶	438
Lüübekist	?	—	80
	4052	7178 + 2 fassi + 1 tün- der + 15 riigitaalri eest	11519

Esitatud tabelist selgub, et ka Pärnus on toimunud tubaka sisseveo kasv. Sisseveo lähtekohtadest oli 1684. a. esikohal Lüübek, kuna aga 1698. a. oli kujunenud määravaks sissevedu Madalmaadest (Amsterdamist). Nagu paljude teistegi kaupade puhul, nii oli ka siin tegemist suurelt osalt transiitkaubandusega. Pärnu tolliraamatutes tavaliselt pole küll näidatud tubaka päritolu, kuid real juhtudel on siiski märgitud, et tegemist on Inglise tubakaga. Viimane pärineb aga ilmselt Inglise kolooniatest Põhja-Ameerikas (eriti lõunaosast). XVII saj. oli tubakas seal peamiseks kultuuriks, sest suure nõudmise ja kõrgete hindade tõttu Euroopas oli selle kasvatamine 6 korda tulusam kui teravilja kasvatamine.⁵⁷ Ka Pärnu tolliaruandes 1683. a. märgitakse Virginia tubakat.⁵⁸

Pidevalt esinevaks kaubaks Pärnu, nagu ka Baltimaade teiste kaubalinnade sisseveos oli riie, mida veeti sisse väga paljudes eri sortides. Nendes orienteerumist kergendavad 1683. a. tolliaruanded, mis jagavad kõik riidekangad põhiliselt kaleviks ja lõuendiks, märgivad ära paar sorti siidriiet, kuid jätavad osa riidesorte ka nn. kraamkaupade hulka. Viimaste hulka on jäetud ka sellised villast valmistatud kerged riidesordid, nagu seda on rašš (Rasch)⁵⁹ ja sarž (sarge).⁶⁰ Nii kalev (Lacken) kui ka lõuend (Linnen, Lein-

⁵⁶ Osa Lüübekist toodud tubaka puhul pole näidatud selle kaalu.

⁵⁷ Очерки новой и новейшей истории США, т. 1. М., 1960, стр. 27.

⁵⁸ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-151, lk. 92.

⁵⁹ Rašš (Rasch) — kerge sile villane riie, vahel ka siid. Nimetus arvatakse tulenevat ladina keele sõnast «rasus» — sile.

⁶⁰ Sarž (serž, sarge, serge) — kerge villane riie, hiljem ka siid, poolsiid ja segariie.

wand) jagunevad omakorda paljudesse eri sortidesse olenevalt päritolu maast ja kalevi osas ka sordi erinevustest, mis on kujunenud ajaloo jooksul.

Kalevi sissevedu Pärnu näitab tabel 12.

Tabel 12

Kalevi sissevedu Pärnu

Kalevi sort	1683		1684		1698	
	küün-raid	kan-gaid	küün-raid	kan-gaid	küün-raid	kan-gaid
Talupoja kalev (tavaline kalev)	37½	—	67	19½	—	4½
Topeltdosinken	37	—	—	—	34	—
Tavaline dosinken	23½	11	147½	½ + 8 ½ + 8 riigitaalrit + 223 f.	23	—
Hispaania dosinken	24	—	—	—	—	—
Hispaania kalev	—	—	10½	—	30	—
Hollandi kalev	10	23½	14	—	5	—
Sileesia kalev	53	—	—	1½	—	—
«Piuk» (Pack) kalev	61 ⁶¹	—	—	—	—	1
Friisriie	274 ⁶²	—	20	—	100	—
Kersay	237 ^{3/4}	9	172	1	238½	—
Inglise boiriie	22	5	—	—	46	—
Voodri boiriie	131½	3	60	—	—	—
«Nordin» kalev	41	—	—	—	—	—
«Turukalev»	—	—	18	—	—	—
Inglise kalev	—	—	—	½	—	—
Rootsi kalev	—	—	—	—	23	—
Jäme kalev	—	—	—	—	115	—
Kokku	952	51½	509	23 + 8 riigitaalrit + 223 f. eest	514½	5½

Tabeli koostamisel on sisseveetud kalev esitatud küünardes ja kangastes, sest kangaste erineva pikkuse tõttu oli väga raske arvutada nende pikkust küünardes.⁶³

Nagu näha, on kalevi sissevedu Pärnu sajandi lõpul mõnevõrra

⁶¹ Sellest 41 küünart on Sileesia päritolu.

⁶² Osa sellest arvust (200 küünart) on saadud hinna järgi arvutades, kuna tolliraamatus on märgitud 40½ riigitaalri eest, mille turuhinnana on antud 50 riigitaalrit 56 grossi.

⁶³ Mõõtühik šokk (Schock) on ümber arvestatud kangasteks vahekorras 1 šokk = 4 kangast, nagu see selgub Pärnu ja Narva tolliraamatutes esinevatest hindadest. Mõõtühikuna 1 šokk = 112 m (vt. H. J. Alberti. Mass und Gewicht. Berlin, 1957, lk. 496).

vähenenud. See ei tarvitse siiski näidata kindlat tendentsi, vaid tegemist võib olla turukonjunktuuri kõikumise või juhuslike asjaoludega. Valdav enamus tabelis näidatud kalevist on toodud Pärnu Lüübekist, kuna Amsterdamist toodu osatähtsus on tühine. Nii on 1684. a. Amsterdamist Pärnu toodud vaid kaks poolikut kangast ja 1698. a. 115 küünart jämedat kalevit. On märkimisväärne, et isegi sorti nimetusega «hollandi kalev» on sisse veetud Lüübekist.

Kalevi liigitus esitatud tabelis on antud enamasti sordi järgi, kuid vastavalt nimetusele tolliraamatuis osalt ka päritolu järgi. On selge, et siin võib esineda kattumist.

Sordinimetustes esinevad kõik tähtsamad kalevit tootvad maad, nagu seda oli Inglismaa, Hispaania, Madalmaad (hollandi kalev, friisriie), Sileesia jt. On ilmne, et maa nimetus ei näita igal juhul päritolu, vaid sageli ka lihtsalt teatud riidesorti. 1684. a. on 12 küünart jämedat villast riidet (Walmar) toodud Pärnu ka Kurressaarest. Kõige rohkem on sisse veetud kalevit, mida nimetati «Kersey».⁶⁴

Lõuendi ja teiste riidesortide sissevedu Pärnu näitab tabel 13.

Esitatud tabelist selgub, et kogu sisseveetud lõuend on pärit Saksamaalt. Suurem osa sellest on Sileesia lõuend, vähemal määral

Tabel 13

Lõuendi ja teiste riidesortide sissevedu Pärnu

Lõuendi sort	1683		1684		1698	
	Küün- raid	Kangaid	Küün- raid	Kangaid	Küün- raid	Kangaid
Sileesia lõuend	60	—	20	41	—	12
Bielefeldi ⁶⁵ lõuend	4	—	—	—	—	—
Warendorffi ⁶⁶ lõuend	—	—	—	—	—	½
Lõuend	—	20 riigi- taalrit + 43 f.	261	6	—	?
Kokku lõuend	64	—	281	47	—	12½

⁶⁴ Kersey (Kirsey, Kursay, Kürsay) — Inglise ja Šoti päritoluga jäme (gekepertes) kalev.

⁶⁵ Põhja-Rein-Vestfaalis asuv Bielefeld oli tähtsaks lõuendi valmistamise keskuseks Saksamaal.

⁶⁶ Warendorf, asub samuti Põhja-Rein-Vestfaalis Münsterist ida pool. Oli nagu Bielefeldki lõuendi tootmise keskuseks.

	1683		1684		1698	
	küün- raid	kan- gaid	küün- raid	kan- gaid	küün- raid	kan- gaid
Rašš (Rasch)	4	36	—	12½	—	—
Sarž	17	1	22	4	—	2
Katuun ⁶⁷	—	—	—	30	27½	—
Taft	16	—	1	4	—	—
Voodriparh	—	—	8	1½	—	—
Kartek ⁶⁸	20	—	—	—	—	—
Muu riie	54	6	—	—	—	—
Kokku	111	43	32	52	27½	2

on seda Pärnu toodud aga ka Rein-Vestfaali piirkonnast (Bielefeld, Warendorf). Teistest riidesortidest on olulisemad rašš, sarž ja katuun, mis arvati tol ajal kraamkaupade alla. Nagu kalev, nii on ka lõuend ja teised riidesordid toodud Pärnu põhiliselt Lüübekist.

Üldkokkuvõttes pole riide sissevedu Pärnu siiski mitte kuigi ulatuslik. See seletub asjaoluga, et sisseveetud riie oli eeskätt siiski luksuskaup, mida ostsid jõukad linnakodanikud ja feodaalid. Rahva laiemad kihid, eriti talupojad, valmistasid aga riidet kodusel teel. Peale selle kasutati kohalike talupoegade poolt kootud riidet ka mõisas ja osalt linnas.

Kaunistusena riietusesemete juurde on välismaalt sisse veetud ka pehmeid karusnahku (Laschfell). 1683. a. sisseveeos on neid 42½ dekkerit, s. o. 425 pehmet karusnahka ja 1 dekker (10 nahka) Prantsuse rebasenahku.

Seoses kirjaliku asjaajamise kasvuga on suurenenud kirjutuspaberi sissevedu, mida näitab järgnev tabel:

Kirjutuspaberi sissevedu Pärnu (riisides)

Tabel 14

Lähtekoht	1683	1684	1698
Lüübek	?	20	46
Amsterdam	?	1	7
Prantsusmaa	?	—	22
	42½	21	75

⁶⁷ Katuun — labane puuvillane riie.

⁶⁸ Kartek — siidriie.

⁶⁹ 1 riis paberit = 20 raamatut, 1 raamat = 24 (vahel ka 25) poognat. Seega tavaliselt 1 riis = 500 poognale. Esines ka 250-, 125- ja 100-poognalist riisi. Hiljem (alates 1877) nn. uus riis = 1000 poognat.

Tabelist nähtuvad suured kõikumised eri aastate sisseveos, kuid siiski on ilmne kirjutuspaberi vajaduse kasv sajandi lõpul. Enamus sisseveetavast paberist on toodud Pärnu Lüübekist.

Peale kirjutuspaberi on sisse veetud ka muud paberit, mida tolliraamatutes on nimetatud makulatuuriks. Kuna seda aga mõdetakse riisides ja kuna seda tolliti, on põhjust arvata, et sõna «makulatuur» ei tule võtta otseses mõttes. Ilmselt on tegemist paberiga, mis ei olnud kirjutuspaber.

Väga kireva koosseisuga on kaupade kogusus, mida tolliraamatuis tähistatakse terminiga «specerey» — vürtsid, maitseained. Siia kuuluvad kõigepealt vürtsid sõna otseses mõttes, nagu pipar, ingver, muskaat, kapar jt., kuid lisaks neile veel terve rida maitse- ja toiduaineid, mida hiljem on arvatud koloniaalkaupade hulka. Sellised on suhkur, riis, rosinad, korindid⁷⁰ jt. Seetõttu olekski õigem kasutada lõuna- ja idamaade toidu- ja maitseainete kohta nimetust koloniaalkaubad.

Nende kaupade sissevedu Pärnu näitab tabel 15, mille koostamisel on siiski välja jäetud hiljem meil tavaliseks saanud puuviljad — ploomid ning lõunamaised puuviljad — apelsinid ja sidrunid.⁷¹ Teiselt poolt esinevad mitmed maitseained (näiteks loorberilehed) droogide all.

Nagu nähtub tabelist 15, ei ole koloniaalkaupade sissevedu Pärnu vaadeldava perioodi jooksul kasvanud, vaid vastupidi: enamuse kaupade puhul on 1698. a. sissevedu mõnevõrra väiksem 1680. aastate algupoole tasemest. Põhjuseks on ilmselt asjaolu, et elanikkonna valdava enamiku seisukohalt oli tegemist siiski luksuskaupadega. Võib oletada, et seoses üleelatud nälja-aastate ja majanduslike raskustega on vähenenud nõudmine maitseainete järele.

Koloniaalkaupade sissevedu Pärnu (naelades)

Tabel 15

Kauba nimetus	Lähtekoht	1683	1684	1698
Suhkur	Amsterdam	?	1406	1256
	Lüübek	?	384	205
	Kokku	1059	1790	1461
Riis	Amsterdam	?	282	412
	Lüübek	?	176	—
	Kokku	519	458	412

⁷⁰ Korindid — väikesed seemneteta rosinad.

⁷¹ Õunad, apelsinid ja sidrunid esinevad tavaliselt pealegi mitte kaaluühikuis, vaid mitmesuguse suurusega kastides.

Kauba nimetus	Lähtekoht	1683	1684	1698
Rosinad	Amsterdam	?	426	510
	Lüübek	?	136	256
	Kokku	858	562	766
Korindid	Amsterdam	?	422	275
	Lüübek	?	141	135
	Kokku	518	563	410
Viigid	Amsterdam	?	165	52
	Lüübek	?	—	71
	Kokku	442	165	123
Mandlid	Amsterdam	?	122	—
	Lüübek	?	15	72
	Kokku	224	137	72
Pipar	Amsterdam	?	150	117
	Lüübek	?	60	67
	Kokku	235	210	184
Ingver	Amsterdam	?	159	116
	Lüübek	?	87	120
	Kokku	265	246	236
Nelk	Amsterdam	?	2½	5/8
	Lüübek	?	1	1
	Kokku	½	3½	15/8
Kaneel	Amsterdam	?	2½	1
	Lüübek	?	34½	2½
	Kokku	10	37	3½
Kardemon	Amsterdam	?	½	3¼
	Lüübek	?	2	2¼
	Kokku	4½	2½	5½
Muskaat (päklikid ja õied)	Amsterdam	?	5	5
	Lüübek	?	3	10¾
	Kokku	7½	8	15¾
Aniis	Amsterdam	?	176	—
	Lüübek	?	105	20
	Kokku	56	281	20
Foli	Amsterdam	?	½	3¾
	Lüübek	?	1	2
	Kokku	1½	1½	5¾
Sukaad	Amsterdam	24	—	6

Kauba nimetus	Lähtekoht	1683	1684	1698
Kapar	Amsterdam	?	62 + 1½	10
	Lüübek	?	ankrut 6	9
	Kokku	82 + ½ ankrut	68 + 1½ ankrut	19
Brinjoolid (Brignolen, Brunellen)	Amsterdam	20	46 + 2 kastikest	12⅓
Kubeeb (Kubeben)	Kokku	2	—	—

Sadamateks, kust koloniaalkaubad Pärnu saabusid, olid Amsterdam ja Lüübek, kusjuures imporditud kaupade hulga poolest on kindlalt esikohal Amsterdam. See on ka loomulik, kui arvestada asjaolu, et Amsterdam oli tol ajal ülemaailmse tähtsusega keskuseks vürtside, suhkru ja teiste troopikast pärinevate kaupade kaubanduses.⁷²

Kaupadest, mida tol ajal arvati «specerey» hulka, kuid mis pole esitatud tabelis 15, veeti kõige rohkem sisse ploome. Nende sissevedu Pärnu oli 1683. a. 1337 naela, 1684. a. 1772 naela ja 1698. a. 1383 naela.

Puuviljadest veeti õunu sisse 1683. a. 150½ tündrit ja 2 kasti, millele lisandub veel 4 kasti õunu koos pomerantsidega. 1684. a. toodi õunu Pärnu 38½ tündrit Lüübekist ja 1 kast Amsterdamist. 1698. a. toodi sama kaupa Pärnu 63¼ tündrit ja 1¼ kasti.

Sidruneid on Pärnu toodud 1683. a. — 15 kasti ja veel eraldi 400 tükki, 1684. a. — 2 kasti ja 150 tükki ning 1698. a. 1½ kasti ja korvi. Samuti on veel sisse veetud apelsine, oliive, kreeka pähkleid, pirne (ainuüksi 1683. a. 31 tündrit) ja teisi puuvilju. Kuigi XVII sajandil esines Baltimaades juba üksikuid viljapuuaedu, olid kõik need puuviljad alates õunte ja lõpetades apelsinidega siiski veel luksuskaupadeks, mis võisid olla kättesaadavad vaid jõukale linnakodanikkonnale ja linna külastavatele mõisnikele. Võrdluseks olgu märgitud, et tünder õunu maksis 1683. a. tunduvalt rohkem kui tünder rukist ja umbes sama palju kui 8 tündrit Hiiumaalt Pärnu toodud lupja.

Elanikkonna laiemate kihtide poolt tarvitatavateks toiduaineteks olid Pärnu sisseveos esinevad kalad, mille sisseveo suurust ja jagunemist näitab tabel 16.

⁷² Э. Б а ш История экономического развития Голландии в XVI—XVIII веках. М., 1949, стр. 312—313.

Tabelist selgub, et kalade sissevedu Pärnu pole eriti ulatuslik. Võib oletada, et suurem osa toiduks tarvitatud kaladest püüti Pärnu ja selle ümbruse kalurite poolt. Sisse veeti kõige rohkem turska⁷³ ja heeringat, kuna teised liigid, nagu näiteks sardiinide hulka kuuluv anšoovis⁷⁴ jt. esinevad väga väikestes kogustes.

Teistest toiduainetest on Pärnu sisseveos veel leib, kuivikud ja kringlid. Nii on 1683. a. tollitud 34¹/₂ tündrit kuivikuid ja 48³/₄ tündrit kringleid, 1684. a. on Lüübekist toodud 34¹/₂ tündrit leiba. Võib aga oletada, et tegemist oli põhiliselt varudega, mis olid määratud laevameeskondade toitmiseks tolle aja pikkade merereiside puhul. Seisis ju välismaa laevadel pärast peatust Pärnus ees tagasitee, milleks püüti varustus juba kodust kaasa võtta. Madalmaadest pärineva kaubana on sisse veetud ka mitut sorti juustu.

Tabel 16

Kalade sissevedu Pärnu (tündrites)

Liik	Sisseveo lähtekoht	1683	1684	1698
Tursad	Lüübek	?	75	43 ¹ / ₂ + 45 ¹ / ₂ L
	Amsterdam	?	29	—
	Kokku	67 ³ / ₄ + 245 tükki	104	45 ¹ / ₂ ÷ 42 L
Heeringad	Lüübek	?	—	1 ³ / ₄
	Amsterdam	?	12	12 ³ / ₄
	Kokku	34 ³ / ₄	12	14 ¹ / ₂
Anšoovised	Lüübek	?	—	1
	Amsterdam	?	5	4
	Kokku	4	5	5
Kammeljad	Lüübek	?	5300 tükki + 16 kimpu + 5 riigi- taalri eest	800 tükki + 1 kimp
	Kokku	5 ⁵ / ₆ + 200 tükki + 9 f. eest		
Suitsuheeringad	Madalmaad	?	2 ¹ / ₂ riigi- taalrit + 16. f. eest	—
	Kokku	1		

⁷³ Tursk esineb tolliraamatuis mitmesuguste nimetuste all: Dorsch, Östers, Stockfisch, kabeljoo (Põhjamere tursk/rahukala/), Rotscher (selja poolt lahti lõigatud, soolatud ja õhus kuivatatud tursk).

⁷⁴ Põhiliselt Vahemere kala, kuid teda püüti ka Inglismaa ja Norra ranniku juures.

Hädavajalikeks sisseveetavateks kaupadeks olid metallid, eriti raud. 1683. a. on lattrauda Pärnu toodud 14 laevanaela, 1684. a. — 136 laevanaela $4\frac{1}{2}$ leisikat. Peamine osa sellest on Rootsi raud, mida 1684. a. oli Pärnu toodud 113 laevanaela $9\frac{1}{2}$ leisikat. Selle kõrval on osa rauda toodud siia ka Lüübekist — 1684. a. 21 laevanaela 12 leisikat. Ülejäänud rauakogused on puht juhuslikud. Samuti esineb sisseveos teras ja seatina (plii).

Metallesemeist on Pärnu toodud eeskätt vask- ja messingkatlaid, mida 1684. a. on toodud vastavalt 66 ja 206. Esineb veel raudtraat, raudkühvlid (1684. a. — 170), raudpotid (1684. a. — 80), noad jne. Kõik need on Pärnu toodud Stokholmist.

Mõningal määral on sisse veetud ka ehitusmaterjale. Esikohal nende seas on Hiiumaalt toodud lubi, mis on ka ainukeseks Hiiumaalt Pärnu toodud kaubaks. Mõnelastiliste purjekatega on Pärnu toodud üsna suured lubjakogused:

1683. a. — $302\frac{1}{2}$ sälitist⁷⁵

1684. a. — 180 „

1698. a. — $129\frac{1}{2}$ „

Torkab silma, et sisseveetud lubjakogused on sajandi lõpuks vähenenud. Seda võisid tingida mitmed asjaolud, kuid peamiseks teguriks on ilmselt ehitustegevuse intensiivsuse langus, mis omakorda sõltus üldisest majanduslikust konjunktuurist.

Samuti on ehitusmaterjalidest sisse veetud telliskive ja katusekive. Esimeste hulka tuleb ilmselt arvata ka Amsterdamist ja Lüübekist imporditud nn. müürikivid. Kivide sissevedu Pärnu näitab järgmine tabel:

Tabel 17

Kivide sissevedu Pärnu (tükkides)

Kivi liik	Kust toodud	1683	1684	1698
Telliskivid	Stokholm	?	13000	—
	Amsterdam	?	6000	—
	Lüübek	?	4000	—
	Kokku	12000	23000	—
Katusekivid	Amsterdam	—	23500	—
	Lüübek	—	15000	1000
	Kokku	8000	38500	1000
Muud kivid	Lüübek	—	200	500
	Kuressaare	—	145	—

⁷⁵ 1 sälitis lupja = 24 tündrit.

Nagu tabelist nähtub, on telliskive kõige rohkem toodud Stokholmist. Väga suur on nende sissevedu sellise materjali jaoks niivõrd kaugetest sadamatest, nagu seda on Amsterdam ja Lüübek. Katusekivide (Dachstein) seas eraldati veel erilisi flaami katusekive, mida nimetatakse Dachpfannen. Muude kivide seas on Lüübekist toodud nn. Camstein, kuna Kuressaarest on toodud maakive ja nn. blokkkive (ilmselt tahatud maakivid). Ehitusmaterjalide hulka võib arvata ka aknaklaasi, mida veeti sisse Lüübekist.

Esitatud andmed ei ammenda veel kaugeltki kogu mitmekesisest sissevedu. Pidevalt esinevad veel mitmesugused väiksemad kaubad, mida nimetatakse Nürnbergi kraamkaupadeks või lihtsalt kraamkaupadeks: droogid, humalad, mitmesugused värvained (indigo, ooker, vitriol, tinavalge, maarjas jne.), väävel, salpeeter, oliiviõli, villakraasid, vokid, mängukaardid ja palju muud.

Kõigi nende kaupade osatähtsust Pärnu sisseveos väärtuste järgi saame määrata 1683. a. sisseveo alusel. Saadud arvutuste tulemused on esitatud tabelis 18, mille koostamisel on põhiliselt aluseks võetud kaupade liigitus XVII saj. On tehtud siiski ka mitmeid muudatusi. Nii on liidetud erinevad veinid (seal on toodud ka konjak) ja õlu. Droogide hulgast on eraldatud tubakas. «Kaupmehekaupade» alt on eraldatud seatina ning liidetud raua ja vasega. Samast liigist on eraldatud paber ja humalad.

Tabel 18

Eri kaupade osatähtsus Pärnu sisseveos 1683. a.

Kauba liik	Väärtus riigitaalrites	%
Sool	2370	19,5
Kaley	1136	9,3
Lõuend	229	1,9
Kraamkaubad	1147	9,4
Alkohoolsed joogid	1865	15,3
Lubi	908	7,4
Vürtsid	704	5,8
Tubakas	428	3,5
Aedviljad	411	3,4
Kalad	351	2,9
Metallid	321	2,6
Leib, juust, kuivikud	205	1,7
Kivid	149	1,2
Puukaubad ja tõrv	130	1,1
Paber	116	1,0
Humalad	113	0,9
Nahad	80	0,7
Värvained	65	0,5
Oliivi- jt. õlid	66	0,5
Droogid	39	0,3
Mitmesugused «kaupmehekaubad»	1348	11,1
Kokku	12184	100,0

Esitatud tabelist nähtub, et ligi $\frac{1}{5}$ sisseveetavate kaupade väärtusest moodustas sool. Väga ulatuslik oli ka mitmesuguste riidekangaste sissevedu, sest lisaks kalevile ja lõuendile koosneb ka kraamkaupade rühm põhiliselt mitmesugustest kangastest ja muudest riideesemetest (sukad), millele lisanduvad puuvill (16 naela väärtusega 5 riigitaalrit 30 krossi), kedrus, nõobid ja nõöpnõelad Järgmise suurema grupi moodustavad koos veinid ja õlu, millest viimase osatähtsus väärtuselises arvestuses on siiski väike.

Tabeli lõpus toodud kaupmehekaupadena on esitatud vastavalt tolleaegsele liigitusele väga mitmesuguseid kaupu: klaas, viljakraasid, mängukaardid, hispaania seep, väävel, salpeeter, nn. nürnbergi kraamkaubad jne.

Enamus kõikidest nendest kaupadest on Pärnu toodud väljapool Rootsi riiki asuvatest sadamatest. Kõige tähtsamaks kodumaiseks kaubaks oli kahtlemata Hiiumaa lubi, mille osa ($7,4\%$) on küllaltki märkimisväärne. Lisaks sellele veeti Rootsi riigile kuulunud sadamatest sisse veel tõrva, laudu ($19\frac{1}{2}$ tosinat) ja müürikive ning osa rauast.

Võrreldes Pärnu sisse- ja väljavedu 1683. a. selgub, et Pärnu merekaubakäibe bilanss oli aktiivne. Vastavad arvud (väljavedu 22 686 riigitaalri eest ja sissevedu 12 184 riigitaalri eest) näitavad, et väljavedu ületas tunduvalt sisseveo (10 502 riigitaalrit). Nii suure summa laekumine aastas kõneleb väliskaubanduse väga suurest kasulikkusest nii Pärnu linnale kui ka tema majanduslikule tagamaale.

K o k k u v õ t t e s näeme, et XVII saj. viimastel aastakümnetel kuulus Pärnule kindel koht Baltimaade kaubalinnade seas, kuigi ta kaubakäive jäi tunduvalt maha selliste suurte kaubalinnade nagu Riia, Tallinn ja Narva omast. Jälgides kaubanduse koostist, selgub, et Pärnu kaubandus neil aastatel tugines ainult kohalikele tagamaale ning ta jäi kõrvale ulatuslikust Vene transiitkaubandusest, mis kulges eriti läbi Riia ja Narva, kuid üsna suures ulatuses ka läbi Tallinna. Seetõttu erineb kaupade sortiment ja nende omavaheline suhe ka tunduvalt Riia ja Narva välja- ja sisseveost. On iseloomulik, et Pärnu väljaveos puudusid nn. vene kaubad: juhtnahk, potas, karusnahad, loomarasv, roguskid jne. Ka lina ja kanep esinesid suhteliselt väikestes kogustes ning olid kohaliku päritoluga.

Kõige selle tõttu iseloomustab Pärnu väljavedu ka kohalike tootlike jõudude arengutaset. Väljaveetavate kaupade sortiment näitab, et tegemist oli põllumajandusliku tagamaaga, kus peamiseks turustatavaks saaduseks oli teravili ning selle kõrval piiratumas ulatuses lina, kanep ja koduloomade nahad. Kuna see tagamaa oli metsarikas, võimaldas ta hankida lisisissetulekuid metsa-

materjalide väljaveost. Seejuures puudus aga täielikult metsatööstus sellisel kujul, nagu ta esines Narvas. Kui Narvast veeti välja eelkõige saetud metsamaterjali, veeti Pärnust metsa välja töötlemata. Ei olnud levinud ka tõrvaaajamine (vähemalt mitte ulatuslikult), sest tõrv esineb vahel koguni Pärnu sisseveos. Kaubandus oli peamise elatise andjaks ka Pärnu linnale. Käsitöö suhteliselt nõrka arengutaset näitab asjaolu, et väljaveos puuduvad käsitöötooted.

Samu jooni näeme ka Pärnu sisseveos. Juba selle tagasihoidlik ulatus näitab, et see varustas ainult linna ennast ja selle kohalikku tagamaad. Suhteliselt tagasihoidlikud olid raua- ja vasekogused, sest puudus avar tagamaa ja intensiivne tarbija, nagu seda oli näiteks Vene turg Narva jaoks. Ühe osa sisseveost moodustasid sellised tavalised laiatarbekaubad, nagu sool, raud jms. Väga suure osa sisseveost moodustasid aga luksuskaubad, nagu kallid välismaised kangad, veinid, vürtsid jne., mille tarbijaks võisid olla vaid kohalikud feodaalid ja jõukad linlased.

Teatud eripära on Pärnul ka kaubanduslike partnerite osas. Valdav osa kaubavahetusest toimus Amsterdami ja Lüübekiga, kuhu suundus põhiosa väljaveost ja kust toodi Pärnu ka enamus sisseveetavatest kaupadest. Säilinud materjalide andmeil puudusid Pärnul otsesed sidemed Inglismaaga, samal ajal kui Narval olid need sidemed väga intensiivsed.⁷⁶ Samuti puudusid otsesed sidemed Hispaania jt. kaugemate maadega. Väga juhuslik on kaubandus Prantsusmaaga. On silmatorkav, et väga nõrgad olid kaubanduslikud sidemed ka Rootsi linnadega. Nagu näitavad tolliandmed, olid Rootsi linnad peamiselt teravilja väljaveo kohaks. Hoopis tühine oli nende osa sisseveos. Põhjuseks on ilmselt asjaolu, et tegemist oli kaubalinnadega, mille majanduslikud tagamaad olid suures osas sarnased ja mille tõttu Rootsi linnad ei suutnud pakkuda kaupu, mida vajati Pärnus.

ОБЪЕМ И СОСТАВ ТОРГОВЛИ Г. ПЯРНУ В КОНЦЕ XVII ВЕКА

Х. А. Пийримяэ

Резюме

В экономической жизни г. Пярну — третьего по своему значению порта на территории Эстонии — основное место занимала торговля. Однако история торговли этого города до сих пор мало освещена в исторической литературе. Одним из не-

⁷⁶ Vt. lähemalt: S.-E. A ström. From Cloth to Iron. The Anglo-Baltic Trade in the Late Seventeenth Century. Part I. The Growth, Structure and Organization of the Trade. Helsingfors, 1963, lk. 124—133.

изученных периодов в истории Пярну является конец XVII в. Целью данной статьи и является определение состава и объема морской торговли г. Пярну по отдельным видам товаров в 80—90-е гг. XVII в. Источниками служили таможенные книги г. Пярну 1684 и 1698 гг., месячные отчеты и портерия 1683 г., счета Лифляндского генералгубернаторского правления и другие документальные материалы Центрального государственного исторического архива ЭССР в Тарту.

Данные о выходявших и прибывавших в Пярну кораблях и об их вместимости (табл. 1) показывают, что по количеству корабельных ластов на первом месте была Голландия, на втором — Любек. В рассматриваемые годы Пярну не имел непосредственных торговых связей с Англией и Испанией.

Изучение динамики пярнуской торговли на основе доходов от таможенной пошлины, т. н. лицензии (табл. 2), позволяет установить, что наибольшего объема она достигла в 1687 и 1688 гг.

Ассортимент вывозимой из Пярну продукции был небогат. В основном он состоял из местных продуктов сельского хозяйства и лесоматериалов. Важнейшим из них зерно (табл. 3), вывоз которого в 1683 г. составляет 68,4 % экспорта. Из других продуктов сельского хозяйства вывозились лен и пенька (табл. 4). (в 1683 г. — 24,9 %). Экспортировали также бревна, жерди и целые деревья (табл. 6); однако корабельные и пило-материалы не вывозились.

В импорте важнейшим товаром была соль, которую в 1683 г. ввезли 1717 $\frac{1}{2}$, в 1684 — 1166 и в 1698 г. — 3731 бочек (табл. 8) и которая в 1683 г. составляла 19,5 % всего ввоза. Подавляющее большинство соли добывалось на Пиренейском полуострове (табл. 9), но привозили ее в Пярну через Любек и Голландию. В импорте регулярно встречаются алкогольные напитки (табл. 10), которые в 1683 г. составляли 15,3 % всего ввоза. Значительное место занимал ввоз сукна (табл. 12), холста и других тканей (табл. 13). Из прочих иностранных товаров ввозили писчую бумагу (табл. 14), табак (табл. 11), пряности и другие колониальные товары (табл. 15), а также рыбу (табл. 16), кирпичи и черепицу (табл. 17), металлы, хмель, краски и т. д. Из местных товаров преобладала известь с острова Хийумаа (Даго), которую ввезли в Пярну в 1683 г. — 302 $\frac{1}{2}$, в 1684 г. — 180 и 1698 г. — 129 $\frac{1}{2}$ ластва.

Сравнение объема ввоза показывает, что торговый баланс г. Пярну был активным. В 1683 г. вывоз (22 686 риксталеров) превышал ввоз (12184 риксталера). Это свидетельствует о боль-

шой доходности внешней торговли для Пярну и его окрестностей.

Анализ состава торговли г. Пярну показывает, что в эти годы она базировалась только на местном хинтерланде и оставалась в стороне от обширной русской транзитной торговли, проходившей в основном через Ригу и Нарву, в незначительной мере и через Таллин. В вывозе из Пярну отсутствуют т. н. русские товары. В связи с этим экспорт г. Пярну характеризует уровень развития местных производительных сил, а импорт — спрос этого города и его местного хинтерланда.

DER UMFANG UND DIE ZUSAMMENSETZUNG DES HANDELS IN PÄRNU AM ENDE DES 17. JH.

H. Piirimäe

Zusammenfassung

Die Wirtschaft Pärnus, des drittgrößten, Seehafens in Estland, basierte vor allem auf dem Handel. Doch ist die Geschichte des Handels in dieser Stadt bisher wenig erforscht worden. Besonders das Ende des 17. Jh. gilt als eine unerforschte Periode. Der vorliegende Artikel stellt sich die Aufgabe, die Zusammensetzung des Handels in Pärnu und seinen Umfang nach einzelnen Handelartikeln in den 80—90er Jahren des 17. Jh. festzustellen. Als Quellenmaterial wurden die Pärnuer Zollbücher aus den Jahren 1684 und 1698, die Montsberichte des Portoriums von 1683, die Hauptbücher der Livländischen Generalgouvernementsverwaltung und andere Dokumente aus dem Staatlichen Historischen Zentralarchiv der ESSR in Tartu benutzt.

Die Angaben über die Zahl und Größe der Schiffe, die in Pärnu einliefen oder den Hafen verließen (Tabelle 1), zeigen, daß der Frachtzahl nach die Niederlande den ersten Platz einnahmen, ihnen folgte Lübeck. In den erforschten Jahren hatte Pärnu keine unmittelbaren Handelsbeziehungen zu England und Spanien.

Wenn man die Dynamik des Handels in Pärnu nach den Lizenzangaben betrachtet, ist es möglich festzustellen, daß der Handel in Pärnu in der Jahren 1687 und 1688 den größten Umfang annahm.

Die Ausfuhr war nicht besonders reichhaltig an Sortiment. Sie stellte sich aus örtlichen land- und forstwirtschaftlichen Erzeugnissen zusammen. Die wichtigste Stelle nahm in der Ausfuhr Getreide (Tabelle 3) ein, das im Jahre 1683 68,4% von dem Gesamtexport betrug. Von anderen landwirtschaftlichen Produkten wurden Flachs und Hanf (Tabelle 4), Rinderhäute (Tabelle 5) usw. exportiert. Von den Erzeugnissen des Waldes wurden

hauptsächlich Balken, Latten und Stammholz (Tabelle 6) exportiert, doch fehlen in der Ausfuhr Baustoffe für den Schiffbau und Sägeholz.

Die wichtigste Einfuhrware war Salz, das im Jahre 1638 in einer Menge von 1717,5 Tonnen, 1684 von 1166 Tonnen und 1698 von 3731 Tonnen (Tabelle 8) importiert wurde und das im Jahre 1683 19,5⁰/₀ der Gesamteinfuhr ausmachte.

Der überwiegende Teil der Einfuhr stammte aus der Pyrenäen halbinsel (Tabelle 9), wurde aber über Lübeck und die Niederlande nach Pärnu transportiert. Regulär treten im Import Weine und andere Spirituosen auf, die 1683 15,3⁰/₀ der Einfuhr betragen. Eine ziemlich wichtige Stelle nahmen in der Einfuhr Tuch (Tabelle 12), Linnen und andere Stoffe (Tabelle 13) ein. Von anderen ausländischen Waren sind in der Einfuhr noch Schreibpapier (Tabelle 15), Tabak (Tabelle 11), Gewürze und andere Kolonialwaren (Tabelle 15), Fische (Tabelle 16), Ziegelsteine und Dachpfannen (Tabelle 17), Metalle, Hopfen, Farbstoffe usw. zu erwähnen. Von den einheimischen Waren ist Kalk die wichtigste. Er wurde aus der Insel Hiiumaa eingeführt, im Jahre 1683 302,5 Lasten, und 1698 129,5 Lasten.

Wenn man die In- und Ausfuhr in geldlichem Ausdruck vergleicht, stellt sich heraus, daß die Handelsbilanz in Pärnu positiv war. Im Jahre 1683 überstieg die Ausfuhr (22 686 Reichstaler) die Einfuhr (12 184 Reichstaler) um 10 502 Reichstaler. Das zeugt von der großen Rentabilität des Außenhandels sowohl für die Stadt Pärnu als auch für ihr wirtschaftliches Hinterland.

Die Statistik über die Ausgangsstellen der Einfuhr und die Bestimmungsorte der Ausfuhr auf Grund der exportierten und importierten Waren zeigt, daß der Handelsverkehr von Pärnu größtenteils mit Amsterdam und Lübeck gepflegt wurde.

Die Analyse der Zusammensetzung des Handels in Pärnu zeigt, daß er sich in jenen Jahren nur auf das lokale Hinterland stützte und abseits von dem großen russischen Transitverkehr, der besonders über Riga und Narva, in einem ziemlich großen Umfang auch über Tallinn verlief, stand. In der Ausfuhr von Pärnu fehlen russische Waren. Deshalb charakterisiert die Ausfuhr den Entwicklungsstand der lokalen Produktionskräfte, und die Einfuhr die Forderungen der Stadt und deren Hinterlandes.